

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZTUDOMÁNY 150 ÉVE

A néprajz más társadalomtudományokhoz képest viszonylag fiatal kutatási ágazat. Eleve több szálból fonódott össze (a felfedezések, államismereti iskolák, romantika, a polgári nemzetállamért, nemzeti nyelvű irodalomért vívott harcok stb.), teljes egységéről máig nem beszélhetünk. Összetettségét, továbbá lassú és fokozatos elkülönülését jól jelzik nagyobb időközökben felbukkanó önelnevezései: *etnográfia* (1791), *etnológia* (1829), *folklór* (1846) stb. Idők folyamán az osztatlan (főként az Európán kívüli) társadalmak, továbbá az osztálytársadalmak alávetett és elnyomott tömegeinek (elsősorban a parasztságnak) mindenes tudományává igyekezett válni (pl. az angolszász *antropológia*), de csak részleges sikerrel. A két merőben eltérő társadalomtípus voltaképpen két külön tudományszakot eredményezett (a német *Volks- és Völkerkunde* örzi ennek emlékét), és ezek csak legújabban találkoznak ismét. Mindkét szakágon belül folytonos volt a specializálódás (v. ö. *szociálanropológia*, *etnomuzikológia* stb.), úgyhogy némely tudományág (pl. a *zenefolklór*) ki is vált, önállósodott. E szakosodás sem korszakonként, sem pedig népenként nem volt egyenletes: a *folklór* általában megelőzi a termelés-fogyasztás és felhasználás (az ún. *anyagi kultúra*, szűkebb értelemben véve a *tárgyi néprajz*) kutatását és utoljára bontakozik ki a *társadalom néprajza* (a *szociálanropológia*). Ez az egyenetlenség kisebb részterületeken belül is megmutatkozik, a *folklóron* belül pl. a *szövegfolklórt* illeti az időbeli elsőség, a jó fél évszázados késéssel kialakuló *zenefolklór* azonban időközben utoléri; manapság hasonló a helyzet a *táncfolklórral* is. A „köztes” területek (pl. a *népi díszítőművészet* stb.) kutatása viszont mindmáig elmaradt az előzőkhöz képest. Napjaink kérdése a néprajz alkalmazása az ipari forradalom *utáni*, a technikai civilizáció feltételei között élő (pl. szövetkezeti) parasztságra, ipari munkásságra és egyálta-

lán: a városlakó dolgozó (munkás és kispolgári) rétegekre. A jelenkutatás is most van kialakulóban.

A néprajz helye a tudományok rendszerében tárgyánál fogva is a társadalomtudományok, elsősorban a *történelem, földrajz, irodalom- és nyelvtudomány* közelében van; érintkezési felülete azonban oly széles, hogy aligha rekeszthető ki egyetlen más, esetleg még természettudományi szakágnak sem az érdeklődési köréből. Mindenkori elméleteit és módszereit elsősorban a felsorolt társadalomtudományoktól kölcsönzi (mint pl. az evolucionizmus, diffuzionizmus, funkcionalizmus, strukturalizmus stb.) és csak keveset „termel ki” önállóan; nem feltétlen erőssége az elméleti érdeklődés ma sem. Ugyanakkor minden ízében elkötelezett és bizonyos mértékig alkalmazott (pl. a múzeológia, a népművészet-kutatás) tudomány; és mindenkori jelenének kétféle választ adhat: 1. romantikus múltba nézőt, mely a fennálló állapotokat segít konzerválni és stabilizálni, 2. tudatformáló, népbarát, mozgósító programot, mely közelebb hozza a népeket, feltárja értékeiket és bajaikat, és láttatja a segítség módzatait is. E fiatal tudomány becsületére válik, hogy *mindig a népbarát ágazata volt az erősebb!*

A magyar néprajztudomány fejlődését és helyzetét is általában hasonló vonások jellemzik, nálunk azonban lanyhább volt az Európán kívüli népek iránti érdeklődés, intenzívebb viszont a parasztság felé fordulás, és csaknem egy évszázados késéssel alakult ki a szociálintropológia. A magyar néprajz társadalmi és nemzeti elkötelezettsége — a közép- és dél-európai népekhez hasonlóan — mindig is nyilvánvaló volt.

A magyar és a nemzetiségi néprajz alapozása az államismereti iskola egyik legrangosabb európai követőjének: *Bél* Mátyásnak nevéhez fűződik; elsősorban a hatalmas, nagyobb részében máig kiadatlan *Notitia* (1735—1742.), valamint számos tematikus összefoglalása indít el egy statisztikai, társadalmi, földrajzi és néprajzi vizsgáldást (Követői: Vályi, Fényes, Tessedik, Berzeviczy, Csaplovics és mások), mely éppen száz esztendőn keresztül tart. A lassanként kibontakozó néprajz jeles reformkori művelője a több nyelvű és nemzetiségű *Csaplovics* János, tőle ered ez a méltán híres korabeli megállapítás: *Magyarország Európa kicsinyben*. A régi-népi-nemzeti fogalmak gondosabb szétválasztása nélkül és igazán beható vizsgáldás híján pedig más kortársak a nemzeti jelleget keresik és vélik kizárólagos érvénnyel megtalálni (Vedres, Kállay, Edvi Illés és mások). A reformkorban szinte minden egyes néprajzi szakág művelése megindul, csaknem minden lehetséges elméleti kérdés is felvetődik, ígéretes korszak ez! A polgári nemzetállamért, a nemzeti nyelvű irodalomért vívott harc élén jár a néprajz.

A 48-as forradalom és szabadságharc elvesztése évtizedekre vetette vissza a zsenge magyar néprajztudományt. Addigi eredményeiből két

tudományágot érdemes kiemelnünk: 1. a gazdálkodás vizsgálata — a korszerűsítés szándékával karöltve — *Nagyváthy* és *Petbe* nevéhez fűződik, akik az épp akkor gyökeresen átalakuló földművelést és állattartást vették közelebből szemügyre. 2. még fejlettebb volt a magyar „folklorisztika”: 1782-től folyamatosan hangzanak el gyűjtési felhívások, majd *Herder* és a *Grimm*-testvérek példájára megszületik az első magyar, de német nyelvre fordított, hiteles népmese-gyűjtemény (Gaálé); majd először 1831-ben és újra 1832-ben is addig sürgetik a dunántúli megyék (Esztergom, Komárom) a fiatal *Akadémiát*, míg az gyűjtési felhívást tesz közzé. Korabeli és korai tekintélyére jellemző, hogy míg az előző évtizedek mégoly lelkes felhívásai is alig találtak visszhangra, most 1833-ban már 10 kéziratos gyűjtemény áll rendelkezésre, és az anyag egyre szaporodik. Az Akadémia lemond a további gondozásról — ezzel egy évszázadra megszakad a kapcsolat tudományunk és az Akadémia között — és a jogutód *Kisfaludy Társaság* *Erdélyi* Jánost bízta meg a válogatással és a kiadással. *Erdélyi Népdalok és mondák* címmel 1846—1848 között három kötetet tesz közzé. E gyűjtemény máig alapvető fontosságú, néhány éves késéssel követi ugyan az európai „divatot”, de a II. kötetben közzétett hegelianus tanulmány kimagasló értékű. (A szabadságharc után jelenik meg a hasonlóan gazdag és fontos közmondás-gyűjtemény és egy kisebb népmesekötet is.) Ezzel párhuzamosan dolgozik *Kríza* János már 1843-tól a *Vadrózsák*-on, de csak 20 éves késéssel, Mikó Imre gróf támogatásával tudja (az egyik kötetet) megjeleníteni. A magyarok—románok között ezzel indul meg az ún. *Vadrózsapör*, mely a kezdeti kölcsönös elfogultságok után tárgyilagosabb és főként lázas kutatássá válik: a balladák eredetének tisztázása kedvéért a gyűjtés fellendül. Mivel azonban a balladák terjedése és átadása-átvétele kérdései máig vitatottabbak, mint pl. a népmesékéi, (melyeket eleve nemzetközieknek és korábban indiai, majd egyiptomi eredetűeknek, manapság pedig eurázsiai közös kincsnek tekint a szaktudomány) az „utópörök” lehetősége a balladakutatásban ma is fennáll (ld. Vargyas Lajosnak a Kőműves Kelemen típusra vonatkozó balladaeredetétését.) *Greguss* Ágost műfajelméleti munkássága juttatja átmeneti nyugvópontra a kérdést: európai kitekintésű tanulmányában nemzetközi közkincsnek tekinti a balladát. Meghatározása máig elfogadott: *a ballada tragédia dalban elbeszélve*.

48 után évtizedek telnek el, mire a néprajz újra erőre kap. Továbbra is jellemzi azonban, hogy ekkor még csak kevésbé szervezett és intézményes, fejlődése szemmel láthatólag egyenlőtlen és tág tere nyílik az egyéni kezdeményezéseknek. Az *Akadémia* már a kezdet kezdetén lemondott az irányításról, más társadalmi szervezetek pedig nem bizonyultak eléggé hatásosaknak. Mindenesetre a *Kisfaludy Társaság* érdeme, hogy 1872—

1924. között (az 1. kötetben még Arany László, Gyulai Pál, az utolsóban már Kodály Zoltán is szerepel) 14 kötetnyi népköltési antológia jelenik meg; miközben a hitelesség, a műfaji teljesség, a nemzeti-nemzetközi összehasonlítás munkája is folyik. A nemzetiségek népköltészetének 3 kötete is megjelenik magyar nyelven.

A századfordulón *Kálmány* Lajos egymaga, saját gyűjtéséből és erejéből 7 kötetnyi mesét, dalt és balladát tett közzé, s legalább ugyanennyi maradt kéziratban; ezek zöme a *Vajdaság* területére esik; a hagyatéknak nagy része kiadatlan. A balladaelméletet *Greguss* Ágost minden elfogultságtól mentes, főbb eredményeiben máig helytálló megállapításai, a mese- és egyáltalán a folklór kutatását pedig a pozitivista, összehasonlító irodalomtörténész *Katona* Lajos elméleti tanulmányai fémjelzik. A korabeli magyar folklórisztika tehát felzárkózott az európai élvonalhoz, a zenekutatás terén pedig egyenesen úttörőnek bizonyult: *Vikár* Európában először (1895), majd 10 év múlva *Bartók* és *Kodály* fonográfra vesz fel hiteles népi dallamokat, ezzel új korszak kezdődik a magyar folklórisztikában, melynek eredményei a két háború közötti időszakban mutatkoznak meg.

Közben megalakul a *Magyar Néprajzi Társaság* (Európában az elsők között: 1889-ben); célkitűzései történetiek és összehasonlító jellegűek; sorai között ott van *Katona*, a két *Hunfalvy*, *Kálmány*, *Jókai* és még sokan mások. 1890-ben indul a máig élő *Ethnographia* c. folyóirata, mely az első évtizedekben még inkább folklór profilú. Hazánk kutatói is bekapcsolódnak az 1914 előtti *Folklore Fellows* munkájába, az országos gyűjtés és a további együttműködés elé azonban akadályt gördít az első világháború.

A *monografikus* és a *termelésre, társadalomra* vonatkozó kutatások lassabban bontakoznak ki, mint a folklórisztikaiak. Meg kell említenünk *Orbán Balázs* haladó szellemű, klasszikusnak számító erdélyi sorozatát és a millenáris monarchikus és vármegyei monográfiákat. Kutatóink részt vesznek a lexikonok (*Pallas*), a magyar és világtörténetek, ill. irodalomtörténetek vonatkozó fejezeteinek kidolgozásában és sok más forráspublikálásban is. 1879-től (az ipartörténeti kiállításától) számítható a *Néprajzi Múzeum* megalakulása, mely azonban csak 1945 után önállósulhatott. A századfordulón indul saját folyóirata: a *Néprajzi Értesítő*, mely az ún. anyagi kultúra kutatásának fóruma. Tárgyi kutatóinkat eleinte az ősfoglalkozások (*Herman Ottó*) és azok eredetkérdései (*Jankó János*) foglalkoztatták; sok kitűnő leírás és monográfia is köszönhető nekik, ugyanakkor az „ősi”, a „nomád”, a „keleti” stb. örökség túhangsúlyozásával (amelynek egy része másodlagos jelenség volt) tanítványaik és utódaik bírálatát, cáfolatát is joggal kiváltották. Az anyagi kultúra

kutatása anyagfeltáró és elméleti munkásságát tekintve is némi késésben volt egyrészt a folklorisztikához, másrészt pedig a korabeli európai kutatáshoz képest, német-központúságát is sokára sikerült csak kiküszöbölnie.

A *társadalom* néprajzi kutatása tudományunk keretein kívül történt, ha ugyan erről egyáltalán beszélhetünk, mert jószerével csak az újonnan „felfedezett” *Beöthy* Leó az, akinek a társadalmi fejlődés kezdeteiről írt, morgani szellemben fogant munkája felemlíthető. A társadalom néprajzi kutatása 1945-ig a rokontudományokra maradt (a Huszadik Század, a Társadalomtudomány c. folyóirt köre stb.), hacsak a 30-as évektől kezdődő népi írók mozgalmát nem számítjuk. Külön színfolt *Kiss* Lajos két világháború közötti munkássága, aki a szegény emberekről írt klasszikus monográfiát.

A két háború közötti időszak a magyar néprajz nehéz, de semmiképp sem hanyatló negyedszázada. Kedvezőtlen feltételek között voltaképpen ekkor válik önálló szaktudománnyá, miközben több fronton is harcokat kell vívnia. A tudomány érdeklődési területéről következik, hogy éppen saját porondján kell vívnia a legélesebb harcokat; és ha nem is makulátlanul, de feltétlenül tisztességgel került ki belőlük: a *Magyar Néprajzi Társaság* pl. soha nem fogadta el és nem is érvényesítette a faji megkülönböztetés elvét; *Viski* Károly életműve pl. semmiben nem támogatta a nacionalista kultúrpolitikát, *Györffy* István pedig egyenesen szembe fordult vele; *Bartóknak* egész életműve tiltakozás és ellenállás a faszussal szemben, megbékélést és barátságot hirdet viszont a szomszédokkal. Kevés és csak második vonalbeli néprajzos csatlakozott az akkori hivatalos irányzatokhoz.

Az anyagi kultúra kutatása fellendült: az egyik bázis volt a *Néprajzi Múzeum* (nemcsak raktározó és kiállító, hanem utánpótlást is nevelő szerepben); felszámolták a „keleti” örökség romantikus illúzióit, habár *Györffynél* végig túlhangsúlyozott volt a „nomád” jelleg; szükség esetén cáfolták a német-központú kutatások elvi megállapításait (Bátky) és fokozódó érdeklődéssel fordultak a történeti rétegek, ill. a nemzetközi összefüggések kérdései felé (Viski). Munkájuk során kidolgozták a gazdálkodás, a település, építkezés, viselet, táplálkozás stb. kérdéseit, mely a *Magyarság Néprajza* I—II. kötetében nyert összefoglalást. (E műre még visszatérek.) 1934-ben indult Budapesten az egyetemi néprajzi képzés. Kezdetől végig szoros volt a kapcsolat a népi írók mozgalma és a néprajz között is (Ortutay Gyula). A 40-es években pedig intézetek (Magyarságtudományi, Keleteurópai) alakultak, melyek az intézményes és tervszerű gyűjtés korszakát vezették be. Mivel a szerkesztőségben, intézeti, múzeumi és egyéb posztokon is lényegében ugyanazok (a már említett) kiemelkedő személyiségek voltak, az kedvezően

hatott a magyar néprajz mind tervszerűbb és modernebb tudománnyá válásában.

A szövegfolklor néhány évre kissé háttérbe szorult, Solymossy eredményei hamar idejüket múlták; régi rangját és európai hírét (az egyéniségkutató Ortutay-féle magyar iskola révén) az 1940-es évektől nyerte el ismét, amikor is a *szovjet* folkloristák hatására újfajta mesekutatás indult meg. E munka intenzitására jellemző, hogy máig (tehát nem egészen negyedszázad alatt) 16 kötet népköltési gyűjtemény jelent meg, míg a régi népköltési gyűjtemény 14-ből áll mindössze és ehhez is 50 esztendő kellett. Nem véletlen, hogy a 40-es években fellendült magyar mesekutatás világszerte ismertté vált; meseválogatások, tanulmányok, könyvek (monográfiák) jelentek meg *Ortutay* Gyula és tanítványai (Dégh Linda, Kovács Ágnes és mások) jóvoltából; ez azonban már a fordulat éve utánra tartozik.

A két háború közötti időszak elsősorban a népzene kutatásban hozott döntő fordulatot és világraszóló eredményeket: *Bartók* Béla időállónak bizonyult monográfiát írt a magyar népdalról, a román kolindákról, népzenénk és a szomszéd népek népzenéjének kapcsolatairól (melyből viszont nem lett újabb Vadrózsa-pör!), *Kodály* Zoltán pedig a történeti rétegeket fejtette fel és kutatta a rokon népek zenéjét, összefoglalta a magyar népzene főbb jellemzőit is. Kettejük hatása (tudományos és művészi szempontból egyaránt) korszakalkotó és felmérhetetlen; tanítványaik és követőik az ő elveik szerint alkotnak, kutatnak és tanítanak máig; e téren sok szempontból más tudományzakoknak is példát mutatnak.

A második világháború nagy pusztulást okozott a néprajzi gyűjteményekben, ezek azonban jórészt még pótolhatóknak bizonyultak. Pótolhatatlan veszteség viszont legígéretesebb, európai kitekintésű elméleti kutatónk: *Honti* János mártírhalála. Tovább nehezítette az indulást, hogy említett nagyjaink (Bátky, Györffy, Viski, Solymossy és mások) távoztak egymást követően az élők sorából, amikor talán éppen a legnagyobb szükség lett volna rájuk! A néprajztudomány emberállománya kényszerűen megfiatalodott.

A felszabadulás a magyar néprajz eddigi legdöntőbb eseménye; 1945—1950 között megtörténtek a személyi, szervezeti változások és ezzel merőben új korszak kezdődött. E korszak jellemzője a fokozatos eszmei tisztázódás, az intézményes tervszerűség, a gyűjtések, feldolgozások, kiadások fellendülése, a nemzetközi kapcsolatok kiszélesedése, az utánpótlás tervszerű biztosítása, az anyagi keretek megteremtése. Vegyük sorra mindezeket!

A múlt eredményeinek felmérése céljából 1946—48 között 24 tudománytörténeti tanulmány jelenik meg a *Népkutatás Kézikönyve* címen. A centenáris jubileum alkalmával országos *48-as gyűjtés* zajlik le, tanul-

mányok készülnek (részben azonban máig kiadatlanok) és ú. n. 48-as adattár létesül. Öntevékenyen megindul a *Folia Ethnographica* az akadémiai *Acta Ethnographica* elődje stb. Az első tudományos bázist az egyetemi tanszékek jelentik: az 1934-ben indult pesti *Egyetemi Néprajzi Intézet* kettéválik, 1951-től önállóan működik a *Tárgyi Néprajzi (Tálasi István)* és a *Folklore Tanszék*, (Ortutay Gyula vezetésével), ezt követi a debreceni *Néprajzi Intézet* fejlesztése, (Gunda Béla irányításával), míg a szegedi lényegében kissé mostohagyermek mindmáig. 1949-ben a Kelet-európából kinőtt *Néptudományi Intézetet* idő előtt feloszlatták, 14 évig kellett várni, míg az akadémiai *Néprajzi Kutatócsoport* meglétesült. (Azóta 28 kutatóval működik, központjává vált a néprajzi kutatásoknak; erről később bővebben.) 1949-ben megalakult a *MMOK* (Múzeumok és Műemlékek Országos Központja), mely *Ortutay Gyula* vezetésével 4 év alatt európai hírűvé tette a magyar múzeológiát. Az 1953-as *tanácsosítás* (decentralizálás) nem volt egyértelműen kedvező lépés, de újabban már a lokális eltérések kiegyenlítődnek. A 70-es évektől indult a szentendrei *Szabadtéri Néprajzi Múzeum* országos jelentőségű vállalkozása, mely a kezdeti egy helyben topogás után nagyobb lendülettel fejlődik. Eldőlt egy nagy „per” is: a *Néprajzi Múzeum* fél évszázadig viaskodott egy kis szűk, elavult épületben belül a „társbérló” gimnáziummal, míg most legutóbb megkapta a volt *Nemzeti Galéria* épületét: a térnyerés *Vályi Péter* közvetlen segítségével, *Ortutay Gyula* és *Hoffmann Tamás* szervező készségét egyaránt dicséri. 1954-től újra megindult és évkönyvként jelenik meg az említett *Néprajzi Értesítő*, A *Néprajzi Múzeum* ezenkívül még több periódikát is indított: *Néprajzi Közlemények*, *Index Ethnographicus* stb. címmel; ezek azonban nem mind bizonyultak maradandóknak.

Ma már a múzeológusképzés tervszerű, folyamatos, melynek eredményeként a kb. 90 néprajzi múzeológus 2/3-a vidéken, 1/3-a a fővárosban tevékenykedik. A múzeumok személyi ellátottsága azonban még így sem arányos: a fő- és a nagyobb városokban tömörülés figyelhető meg; nincs elegendő kisegítő múzeumi munkaerő stb. sem.

A néprajzi kutatást 1949-től a *Tudományos Tanács*, majd 1950-től az *Akadémia* irányítja. Megalakult az *Akadémiai Néprajzi Bizottság*, mely a kutatást intézmények felett, országosan összefogja. 1950-től különféle *néprajzi munkaközösségek* alakultak (8 munkaközösség, 10 tematikus csoport), melyek a legjobb szakemberek irányításával, *akadémiai célhittel* kiváló eredménnyel működtek; félétvezetes munkájuk több anyagot eredményezett, mint korábban fél évszázad! Azóta újra intézményi keretekben folyik a munka, és ez a kutatást kissé lassította, míg csak 1963-ban a *Néprajzi Kutatócsoport* meg nem alakult.

1950-től az *Acta Ethnographica* ad hírt rólunk a nagyvilágnak; ez az egyik legjobban szerkesztett, legszínvonalasabb magyar néprajzi orgánus,

mely tudományunk egészéről képes átfogó képet adni, s nem hiányzik a nemzetközi kérdések iránt érdeklődő egyének és intézmények könyvtárából sem. E folyóirat révén eredményeink fokozatosan bekerülnek a nemzetközi tudományosság vérkeringésébe. Az *Akadémiai Osztályközlemények* is kezdettől fogva helyt ad ugyan néprajzi publikációknak, ez azonban nem olyan hangsúlyos és időközben „osztályváltás” is történt. (A II. Osztályról az I-ra kerültünk át.) Rangos orgánium a másfél évtizedes *Gunda Béla* szerkesztette *Műveltség és Hagyomány* és a fiatalabb, de még szélesebb körben mozgó, *Ortutay Gyula* szerkesztette *Népi Kultúra, Népi Társadalom*. (Nincs mód arra, hogy a több tucat múzeumi, tan széki és egyéb néprajzi kiadványt itt felsoroljuk.)

Nagy vállalkozások korát éljük! A 48-as gyűjtést követte az országos *néphit- és mondatkutatás* (Diószegi Vilmos, ill. Dömötör Tekla vezetésével); 15 éve indult a befejezéshez közeledő *Magyar Néprajzi Atlasz*, mely egész munkatársi gárdát (beleértve a felsőéves néprajz szakos hallgatókat is) foglalkoztatott *Barabás Jenő* vezetésével. Néhány éve indult az *Ortutay Gyula* szerkesztette *Néprajzi Lexikon*, a kézirat — tudtommal — nyomdába van adva, megjelenés előtt áll; ennek három kötete a magyar néprajz eddigi legnagyobb vállalkozása lesz. (A kb. 9000 címszót 130 szakember dolgozta ki.) Közben már folynak az előkészületek az új *Magyarság Néprajzi* megírására; ezt a munkát is, miként az előbb említettek zömét, a *Néprajzi Kutatócsoport* fogja össze *Ortutay Gyula* irányításával.

Két évtizedig *Kodály Zoltán* vezetésével dolgozott az akadémiai *Népzenekutató Csoport*, mely kiadta a *Magyar Népzene Tára* 6 kötetét és még számos monográfiát, tanulmányt is; közben otthont adott a néptánc-kutatásnak, mely *Martin György* és munkatársai révén éppúgy világszínvonalat ért el, mint a magyar népzene kutatás. A további vállalkozásokat azonban helyesebb szakáganként áttekintenünk. Jó kollektív munka eredményeként néhány hasznos monográfiát (*Átány, Orosháza, Tápé, Vásárhely-puszta* stb.) említhetünk.

Az *anyag kultúra* kutatása az utóbbi három évtizedben tereszű és eredményes volt, ez elsősorban *Tálasi István* folyamatos, átgondolt vezetésének köszönhető. Részarányosan majdnem minden kérdés kidolgozásra, ill. kutatásra került, így többek között a földközösség maradványai, a határhasználat, a gabonafélék és a kapások termesztése, az eszközváltás, a munkamódok és szervezetek stb. Bekapcsolták a leváltári forrásokat és megindult a jelen átalakulás kutatása is (*Kardos, Hoppál*); táji gazdasági monográfiák készültek. Az elért eredményeket a több száz kisebb közlésen és tanulmányon kívül jelentős monográfiák reprezentálják, így a növénykultúrák közül a kukorica (*Balassa*), paprika (*Bálint S.*).

burgonya (Kósa), kertészet (Boross), szőlő (Vincze), dohány (Takács) termesztéséről, a sarló-kasza eszközváltásról (Tálas), az ekéről (Balassa), a nyomtatásról (Hoffmann), az irtásról (Takács), a munkaszervezetekről (Balassa, Katona, Kovács L. stb.) készült el összefoglalás; a történeti korszakok közül a 15—16. és a 18. század gazdálkodásának feltárása (Belényesy, Balogh és mások), a tájak közül a Viharsarok gazdálkodása (Nagy Gy.) került kimunkálásra. Mindezek során sikerült a nomád jelleg évszázados tévhitét eloszlatni és felfedni a szomszédnépi, európai kapcsolatokat, valamint a történeti átalakulást. Ehhez kapcsolódóan az archaikus *gyűjtögetés* (Gunda, Kiss L.), szénagyűjtés (Szabó M., Kovács A.), halászat (Solymos) és erdőmunka (Hegyi) került még feldolgozásra. Az *állattartás* kutatása a kül- és belterjes tartásra (főként a debreceni kutatók révén): így a legeltetésre, pásztorszervezetekre, a munkaállatok használatára, tejgazdálkodásra (Balogh I., Kovács L.) terjedt ki elsősorban. A *település és építkezés* kérdései a hazai adatok mind teljesebb bevonásán kívül a szomszédnépi, történeti előfordulások feltárásával is bővültek, ill. tisztázódtak, így többek között a táji háztípusok (Filep, Vargha), történeti rétegek (Tálas), településformák (Hofer, Hoffmann, Földes), valamint a tanya (Belényesy, Barabás) kialakulásának problémái. A házbelső, főként a *bútorok* alakulása (Csilléry) lényeges vonásaiban megoldottnak vehető; hasonló fejlődés jellemzi a viseletkutatást (Fél, Gáborján) is. Jelentőset lépett előre a népi kisiparok kutatása: kirajzolódtak a táji központok, a céhszervezetek, ill. a történeti stílusrétegek körvonalai (Bodgál, Domonkos, Kresz, Szolnoky); a viseletről (Fél), a fontosabb iparágakról (pl. a fazekasságról) monográfiák jelentek meg (Domanovszky, Kresz, Szolnoky). A táplálkozás kutatása talán valamivel még kimunkálatlanabb, bár fő kérdései: a kenyér (Kisbán), az egyszerűbb ételfajták, készítmények és edények használatának (Kisbán, Morvay J.) kérdéseit már ismerjük.

A magyar *társadalomkutatáson* belül a *summások* (Sándor I.), *kubikosok* (Katona) és az uradalmi *cselédek* (Kardos) jellemzésére került sor. Az ipari *munkásokat* elsősorban a folkloristák (Dégh, Dömötör, Katona, Nagy D., Ortutay) kutatták; a résztanulmányokon és antológiákon kívül egy dalmonográfia zárta le az eddigi kutatásokat. A *Néprajzi Kutatócsoport* család- és rokonságvizsgálatot végez egyes palóc községekben (Morvay, Sárkány). Hosszas stagnálás után felélénkült a népi jogéletkutatás, most készül a nagy, összefoglaló monográfia (Tárkány, Szűcs). A társadalomkutatást az Európán kívüli népek körében is folytatták etnológusaink, összefoglalások készültek a család- és rokonsági szervezetekről (Bodrogi), klasszikus néprajzi munkák jelentek meg magyar fordításban (Morgan, Lips, Birket, Smith, Boas, Malinowski és mások művei); a fiatalabb kutatók részben tudománytörténeti (Zsigmond), részben

magyar és nemzetközi elméleti kérdésekkel (Sárkány, Kósa, Voigt) foglalkoznak.

A népi *díszítőművészet* kutatása ágazonként folyik és ér el eredményeket, így többek között a kerámiával (Kresz), a hímes tojással (Györgyi), a pásztorművészettel (Manga) kapcsolatban; összefoglaló jelleggel viszont inkább magyarázatokkal kísért képeskönyvek (Fél—Hofer), mint elméleti munkák jelentek meg. Előbbre lépett a népművészet történeti kutatása is (Hoffmann, Kresz).

A népszokások kutatása kissé elmarad a mezőny egészétől, bár épp itt jelent meg nagyobb lélegzetű történeti áttekintés (Dömötör T.) és a rítusénekekről egy kisebb monográfia (Dömötör T.); az agrárrítusokon kívül (Újvári) azonban más szokásköröket még csak kevéssé ismerjük. Az egyházi eredetű népszokások történeti kutatásának külön specialistája volt (Schram).

A *néphitkutatás* a múlt századi mitológiai iskola (Ipolyi, Csengeri) óta főként most az 50-es évektől fejlődött: tisztázódtak a *sámánizmus* (táltoshit) kérdései (Diószegi V.), megindult a népi gyógyítás tervszerű feltárása (Diószegi, Hoppál); megjelent a *boszorkányperek* nagy korpusza is (Schram). Az átalakuló *vallásos népeletet* külön monográfia vizsgálja (Kardos). A *mai* szokásokat, gyógyításmódokat, vallásos maradványokat azonban még nem ismerjük eléggé. Az újabb kutatások a *ráolvasásokat* (Pócs) és a velük rokon *imádságokat* (Erdélyi Zs.) tárták fel, ill. teljességre törekvő táji néphit-monográfiák (Pócs) jelentek meg.

A magyar *mesekutatás* nemzetközi rangjáról már szöveztünk, ez ma is az egyik legkimunkáltabb kutatási ág és a határainkon túli (pl. az erdélyi) magyar kutatók számára is segítséget jelent. Ki kell emelnünk az elméleti összefoglalások közül a felfejtett történeti rétegekről (Ortutay), a falusi, falun kívüli mesélési alkalmakról (Dégh) egyes mesemondó közösségekről (Kovács Á.) szóló írások mellett a mesekatalógus készítését (Kovács Á.) és a tudománytörténeti, műfajelméleti (Voigt) tanulmányokat. A *monda-kutatás* egy nemzetközi mozgalom keretein belül folyik, *Dömötör T.* vezetésével elkészülőben van a *mondaarchívum*; egyes történeti és táji mondaköröket pedig (Dobos, Sándor I., Ferenczi) többen is feldolgoztak; élénk a mondaelméleti érdeklődés (Voigt) is; önálló mondagyűjtemények (Balassa) jelentek meg. A jubiláris alkalmak (Dózsa- és Rákóczi-évforduló) kapcsán előtérbe került a történeti tudat vizsgálata (Katona). Más, kisebb prózai epikumok ma még mostohagyermeknek számítanak (ilyen az anekdota, vicc), bár szórványos gyűjtésükről tudomásunk van.

A *balladakutatás* is felzárkózott, ill. visszaszerezte múlt századi rangját; *Ortutay Gyula* és *Vargyas Lajos* elméleti, műfaj-történeti tanulmányai tisztázták az európai összefüggéseket, a műfaj jellegét, és *Vargyas* az egyes típusokról is kismonográfiák összefüggő sorozatát írta, elválasztva,

a honfoglalás előtti maradványokat, továbbá az ún. francia réteget stb. Reprezentatív monográfiát írt az európai és a magyar népballadákról. Néhány eredménye még további korrekcióra, kimunkálásra szorul. *Kriza* I. az ún. legendaballadák és az egyes típusok kérdéseit tisztázta. Néhány középkori balladánkról (vitatható eredménnyel) külön kutatások (Domonkos P. P., Fettich) folytak. Nem került még nyugvópontra a magyar *hősének* problémája sem, bár irodalomtörténészek és folkloristák egyaránt foglalkoztak a kérdéssel (Katona, Képes, Klaniczay, Vargyas, Voigt). Ugyancsak a magyar népzene kutatás lendületesen felfelé ívelő, majd utóbb lehanyatló ága a honfoglalás előtti népzenei rétegekre vonatkozó vizsgálat is; talán a volgai finnugorok zenéje (Vikár) és a versformák kérdésében (Gáldi, Vargyas) történt némi előrehaladás. A honfoglalás előtti ún. ősköltészet kutatásának jelen állásáról nemrég készültek összefoglalások (Katona, Voigt).

A népdalok kutatása dallamukat tekintve továbbra is a zenefolkloristák feladata, kik „ismeretlen” műfajokat (sirató, párosító stb.) tártak fel, vizsgálták a műdallal való kapcsolatokat (Kiss, Kerényi); elkészült a hangszerekről, továbbá a cigányzenéről szóló monográfia (Sárosi); többet tudunk a népzene történeti rétegeiről (Rajeczky, Szabolcsi) is; kérdőjeles viszont a zenei ősréteg problémái, bár a pentatoniáról, az ugor rétegről stb. több tanulmány (Szabolcsi, Vargyas) jelent meg. A *dallamosztályozás* az említett Népzene Tárával jó úton halad. A lendületesen indult táji és tematikus monográfiák (Lajtha, Rajeczky-Domonkos) sorozata azonban időközben megszakadt.

A szövegvizsgálatok mintegy 50 év után ismét megindultak: látjuk a lírai dalsoportok határait (Katona), a népdal virágének-előzményeit (Küllős); megindult a szövegek rendszerezési munkálata is (Katona, Küllős, Mona, Pogány és mások). A szövegkutatás gyenge pontja továbbra is a honfoglalás előtti réteg kérdése (Lükő), eredményes viszont az átmeneti, bomló formák (Takács) és a ponyvai hatás (Pogány, Schram) vizsgálata.

A kisebb műfajok közül korszerű módszerekkel folyik a *proverbiumok* kutatása, már több részeredmény látott napvilágot (Szemerkenyi). A gyermekjátékok kutatása szintén fellendült: dallamgyűjtemények, játékleírások, többszörös rendszerezési kísérletek (Igaz M., Lajos Á., Kerényi, Kovács A., Borsai stb.) jelentek meg. A népzene- és szövegkutatók, valamint a gyakorlati szakemberek között szoros az együttműködés.

A magyar néprajztudomány elméleti alapjává vált a marxizmus, megerősödött a korábban csak elvétve jelentkező társadalmi és történeti szemlélet; e tekintetben legtöbb példát és útmutatást a fejlett szovjet néprajztudománytól kapott, de mindig is nyitott volt a világ négy égtája felé. A magyar néprajz jó érzékkel választotta ki szaktudományuk legfőbb kérdéseit és tette elméleti vizsgálódások tárgyává (a migráció, válto-

zásvizsgálat, kulturális forradalmunk, az iskoláztatás és az írásbeliség hatása, ill. a folklór variabilitása *Ortutay* Gyula elméleti műveiben; a népfogalom és más fontos tudománytörténeti elemzések *Hoffmann*nál; a történeti változások *Tálas* I. dolgozataiban; a folklór esztétikája, a népköltészeti műfajstruktúra és műelemzés *Voigt*nál stb.). A magyar néprajz egyszerre pótolta a múltbeli hiányokat (terepmunka, múzeológiai munka) és vágott új utakat (stilisztika, poétika, strukturális, szemiotikai vizsgálatok stb.). Több nemzedék együttműködése és többretű tennivaló szinkron végzése jellemzi; így a történeti szemlélet kimunkálása közben fordul a jelenkutatás felé, keresve elméleti-módszeri módoszatait; úgy munkálkodik a hazai témákon, hogy szoros összefüggésbe hozza nemzetközi jelenségekkel; elméleti eredményeit azonnal hasznosítja az oktatásban, a múzeológiában, a népművészeti és népművelési tennivalókban. Ezer szállal kötődik a jelenhez: nincs olyan népi együttes, folklór vagy egyéb megmozdulás, melyen szakembereink jelen ne lennének. A megnövekedett néprajzi érdeklődés világjelenség, kutatóink a feltett kérdések nagyobb részére választ tudnak adni, az adódó feladatok többségének meg tudnak felelni. Közben szakköröket, múzeumbaráti köröket, önkéntes gyűjtőhálózatot mozgatnak; a Néprajzi Társaság országosan ismert társadalmi szervezetté vált, de a Népfront, a TIT (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat) is mindenben számít tevékeny részvételünkre. A külföldi kapcsolatok egyszerűen megszámlálhatatlanok: jószomszédi viszony alakult ki a környező országok néprajzi kutatóival, nincs olyan nemzetközi megmozdulás, melynek élvonalában a magyarok ott ne lennének! Nincs szükség idealizálásra vagy önmentegetőzésre, de tudományunk első vonalban halad a *tudatformálás* nagy társadalmi munkájában és a *bartóki* program: a *népek testvériesülése* mielőbbi megvalósításában.

Rezime

150 godina etnologije u Mađarskoj

Društveno-istorijske pretpostavke razvoja ove relativno mlade nauke su se pojavile početkom prošlog veka. Etnologija je veoma razgranata, mnogostruko uslovljena nauka. Složenost i postepena diferencijacija ove nauke se ogleda u činjenici da je ona povremeno menjala svoj naziv.

Uvodni deo članka tretira predmet, metode, način prilaženja i društvenu angažovanost etnologije. Autor dalje razmatra istorijski razvoj i položaj etnologije u Mađarskoj: Preokupacije, osnovne smerove, značajne datume i prekretnice kao i sve značajnije predstavnike ove razgranate nauke. U ovom radu ćemo naći osnovne podatke o publikacijama i periodičnim izdanjima o nastanku

razvoju i delatnostima etnoloških instituta u Mađarskoj, kao i o osnivanju i radu katedre za folklor.

Značajni rezultati su otvorili nove perspektive, brojne ekipe rade na istraživanju još neotkrivenih područja. Novi aspekti modernog života također sve više privlače pažnju i postaju predmet sistematskog izučavanja.

U zaključnom delu teksta autor ističe ulogu etnologije u zbližavanju naroda.

Summary

150 Years of Ethnology in Hungary

The socio-economic pre-conditions for the development of this comparatively new branch of knowledge have arisen in the first half of the 19th century. Ethnology is a rather ramifying science and its development is contingent upon various circumstances. Its complexity and gradual differentiation becomes obvious in view of the fact that it has often altered its name.

The introduction of the article tackles the subject and methods of ethnology, including the various attitudes and approaches it can apply as well as the significance of its social commitment. The author continues with the historical development of ethnology in Hungary: its basic preoccupations and branches, dates designating important landmarks and the distinguished representatives of this ramifying science. The article includes basic facts and figures regarding periodical and other publications as well as an account on the foundation, development and main activities of the ethnological institutes in Hungary.

The outstanding results have opened new perspectives. Numerous teams are engaged in exploring new fields. Different aspects of modern life attract attention and offer material for further thorough study.

In conclusion the author stresses the role of ethnology in promotion of international understanding.